

Son zamanlar nainki mətbuat səhifələrində, hətta ciddi elmi-tədqiqat məcmuələrində belə elmə heç bir dəxli olmayan, cəfəng, psevdoelmi, uydurma "araşdırmaların" nəsrinə gənbol yer verilir, oxucunu hər addımında çaş-baş salan "faktlar" üzə çıxarılır. Bu cür hallara daha çox ədəbi diletantların türk tarixinə həsr etdikləri "əsərlər"də təsadüf edilir. Az qala, dünyada mövcud olan bütün xüsusü və ümumi isimlərin, leksik vahidlərin (leksmələrin) hamısını kökünü, mənşəyi türk faktı və türk faktoru ilə "əlaqələndirilir". Əlbəttə, heç kəs türk arealının miqyasını məhdudlaşdırma bilməz. Lakin, eyni zamanda, yalançı, qondarma türkçülüğün körüklənməsinin heç bir elmi əhəmiyyəti olmadığını da xatırlatmağı vacib bilir.

Kiçik bir haşiyə də çıxmaq istəyirəm. Bu yaxınlarda polyak əsilli rus alimi Teodor Adamoviç Şumovskinin rus və Azərbaycan ədəbi mətbuatında getmiş mübahisələrində vurğuladığı bir fikir diqqətimi çəkdi. Vaxtilə Azərbaycanın Şamaxı bölgəsində mədrəsə təhsili almış, hazırda Moskvada yaşayan, yaşı yüzü haqlamış məşhur tədqiqatçı dönə-dönə, həm də israrla qeyd edir ki, böyük rus şairi Puşkin öz mənşəyi etibarilə qətiyyənlə həbəş (ərəb) olmamışdır; alim təkzib olunmaz dəlillərə istinadən sübut edir ki, A. S. Puşkinin ulu babası İbrahim (Abraham) türk olmuşdur.

Yeri gəlmişkən, rus hərbi, elmi, ədəbi elitasının məşhur simalarından bir çoxu, məsələn, Karamzin, Kantemir, Turgenev, Daşkov, Uşakov, Suvorov, Kutuzov, Timiryazov

Dostoyevski türkdür

Söhbət böyük rus yazıçısının şəcərəsindən gedir

vey (Dəmiryazov), Kartaşev, Turçaninov, Şaxovski, Çerkasski, Şeremetyev (Şərəmətov), Narişkin, Kablukov (Qablıqov), Balaxov, Baskakov, Mustafin, Bulqakov, Tenişev, Yesaulov, Butakov... və onlarla başqaları türk əsilli ruslar olmuşlar. Bu deyilənlər mənim "kəşfim" və ya fantaziyanın məhsulu deyildir. Həmin simaların kimliyi, kökü, şəcərəsi barədə rus tədqiqatçılarının özləri kifayət qədər yazmışlar.

Nə isə... Bütün bunlar faktlardır və ayrıca, geniş bir söhbətin mövzusu. Bəri başdan qeyd etmək istədim ki, aşağıda oxucuların nəzərinə çatdırmaq istədiyim mülahizələr də qətiyyənlə fərziyyə və ehtimallara deyil, konkret elmi faktlara söykənir. İndiki halda söhbət Dostoyevskidən gedir.

Fyodor Mixayloviç Dostoyevskinin (1821-1881-ci illər) təkərusin ədəbiyyatında deyil, dünya mədəniyyəti tarixində oynadığı rolu oxuculara təzədən xatırlatmağa, bizcə, elə bir ehtiyac yoxdur. "İdiot", "Cinayət və cəza", "Karamazov qardaşları", "Aldadılmış və təhqiredilmişlər" in müəllifi barədə yüzlərcə, minlərcə tədqiqat əsəri yazılmışdır. Mən bütün bu faktları təzədən sadalayıb vaxt almaq niyyətində deyiləm.

Onu da vurğulamağı vacib bilirəm ki, mən Dostoyevskinin həyat

və yaradıcılığına kifayət qədər bələd olsam da, qətiyyənlə özümü onun tədqiqatçısı hesab etmirəm. Lakin yığcam şəkildə də olsa Dostoyevskinin şəcərəsi, onun mənşəyi ilə bağlı indiyə qədər qətdən kənarda qalmış bir nüansa azacıq da olsa işıq salmağı özümə borc hesab edirəm.

Bilənlər bilir, bilməyənlərə demək istəyirəm ki, Dostoyevski daha çox slavyanofil bir yazıçı və xristian dininin mübelliği kimi tanınır. O, bütün həyat və fəaliyyəti boyu adı belli ideyaların təbliği ilə məşğul olmuşdur. Hətta "islamın məhdudluğu" və "nöqsanlarına" toxunmuş, kəskin tənqidi mülahizələr söyləmiş, öz siyasi və dini baxışlarını heç zaman gizlətməmişdir.

Bütün bunlar faktdır və həmin məlum faktları mən bir daha geniş şərh etməyə ehtiyac duymuram. Artıq qeyd edildiyi kimi, məqsədim diqqəti Dostoyevskinin milli mənşəyi, şəcərəsi ilə bağlı bir fakta yönəltməkdir. Qısaca olaraq bunu demək istəyirəm: Dostoyevski

mənşəcə türkdür. Rus tədqiqatçısı (və özü də mənşəcə türk olan) V. Arsenyev 1934-cü ildə Afində dərc edilən "Novika" məcmuəsində qeyd edir ki, Dostoyevski əslən türkdür, özü də Aslan Mirzə (Murza) Çələbi nəslindədir. Çələbilər (yəni Dostoyevskinin ulu babaları) Qızıl Ordanın nüfuzlu başçılarından olmuşlar.

Yazıcının ulu babası Aslan Mirzə 1389-cu ildə anadan olub. Onu da qeyd edək ki, rus zadəganlarının böyük pleyedası - Somovların və Yusupovların, Ptişevlərin və Arsenyevlərin kökü, mənşəyi məhz Çələbilər nəslində pərvəriş tapıb. Bu fəmiliaların hamısının mənşəyi eyni mənşədən, vahid kökdən başlayır.

Bu maraqlı fakt bir sıra Qərb tədqiqatçılarına məlum olsa da, nədənsə, Rusiyadakı dostoyevskişünaslar tərəfindən indiyə qədər ətraflı təhqiqat və tədqiqata cəlb olunmamış, sanki, nəzərdən qaçmışdır. Amerikada çap olunmuş "Dostoyevskinin üç səvgisi" adlı memuarda (adıçəkilən əsərin müəllifi məşhur amerikalı yazıçısı

Mark Slonimdir) həmin faktın əsası olduğu qeyd edilir. Beləliklə, elmi dəlillərə söykənərək mən qətiyyənlə söyləmək olar ki, yara-

dıcılığı bütün dünyaya, həyatı isə Rusiyaya məxsus olan böyük yazıçı F. M. Dostoyevskinin mənşəyi türk olmuşdur.

Müxtəlif tarixi mərhələlərdə vaxtilə islamı qəbul etmiş müsəlmanlar (o cümlədən türklər) bir çox obyektiv və subyektiv səbəblərə görə zaman-zaman xristian dininə üz tutmuşlar (və bəzən bu proses əksinə getmiş - xristianlar islamı dinini qəbul etmişlər). Görünür, Dostoyevskilər nəslinin bir çox nümayəndələri də müəyyən mülahizələrə görə xristian dininə pənah aparmalı olmuşdular. Söz düşmüşkən deyim ki, Dostoyevskilərin ulu qohumları olan Yusupovlar nəslinin bir çox nümayəndələri xristianlığı qəbul etsələr də, onların arasında müsəlman dininə sadıq qalanlar da olmuşdur. Tarixdən məlum olduğu kimi, qraf Yusupov sonralar məşhur saray favoriti Rasputini qətlə yetirmişdir.

Sonda bir məsələni də vurğulamaq istəyirəm. Mənə elə gəlir ki, Dostoyevskinin soyadının (fəmiliasının) əsasını təşkil edən anlam öz mənşəyini məhz "dost" sözündən götürmüşdür. Əlbəttə, deyilənlər bəzilərinə paradoksal görünə bilər. Bu mülahizələri, yalnız məhdud elmi dairəyə məlum olan faktları söyləməklə mən, qətiyyənlə, Dostoyevskinin zərər "türkləşdirmək" niyyətində deyiləm. Məqsəd, sadəcə olaraq, mövcud mənbə və dəlilləri böyük rus yazıçısının pərəstişkarlarının və tədqiqatçıların nəzərinə çatdırmaqdan ibarətdir.

Firuz MUSTAFA,
Əməkdar incəsənət xadimi